

نقش عوامل اجتماعی در بهبود اجتماع‌پذیری سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: کوی خضر)

پریسا منتظری شاد*، محمدمهدی گودرزی سروش**، اسداله نقدی***

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۲/۲

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۶/۴/۲

چکیده

اجتماع‌پذیری عاملی است که باعث پیوند ارتباط بیشتر افراد با یکدیگر می‌شود. ابعادی که مرتبط با اجتماع‌پذیری است و بر آن تأثیرگذار می‌گذارد به سه دسته تقسیم می‌شود: بعد کالبدی، بعد فعالیتی و بعد اجتماعی. سکونتگاه‌های خودرو از جمله فضاهایی است که می‌تواند اجتماع‌پذیری در آن‌ها مهم تلقی شود. سکونتگاه‌های غیررسمی به مناطقی اتخاذ می‌شود که در محلات فقیرنشین شهرهای بزرگ به وجود می‌آید و افراد ساکن در این مناطق نمی‌توانند به علل مختلف (اجتماعی، اقتصادی و...) وارد فضای شهری شوند. منطقه موردبررسی کوی خضر استان همدان است و بعد اجتماعی در نمونه، موردبررسی قرار گرفته شده و مؤلفه امنیت، گذراندن اوقات فراغت و تعاملات اجتماعی بیشترین تأثیر را بر اجتماع‌پذیری سکونتگاه‌های غیررسمی دارا بوده است. هدف از این پژوهش به دست آوردن بیشترین میزان تأثیر فضایی سالم و اجتماع‌پذیر بوده است که باعث بهبود مشکلات مدیریت و برنامه‌ریزی برای این مناطق شود. روش تحقیق پژوهش حاضر روش کمی و نحوه به‌دست آوردن اطلاعات با ابزار پرسشنامه و تحلیل آن با نرم‌افزار SPSS انجام شده است.

واژگان کلیدی

اجتماع‌پذیری، عوامل اجتماعی، سکونتگاه‌های غیررسمی، خضر

p_shad25@yahoo.com

goodarzorush@gmail.com

naghdi219@gmail.com

* دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، همدان، ایران

** استادیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، همدان، ایران

*** دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران

مقدمه

اسکان غیررسمی به‌واقع یکی از بارزترین چهره‌های فقر شهری در بیشتر شهرهای مهاجرپذیر کشور ما است. وقتی صحبت از سکونتگاه‌های غیررسمی می‌شود، منظور مناطقی هستند که نظارت و قانون‌گذاری در آن‌ها حداقل ممکن بوده و این مناطق به‌صورت خودشکوفا رشد می‌کنند (منتظری شاد و دیگران، ۱۳۹۵). از آنجایی که ارتقاء اجتماع‌پذیری در سکونتگاه‌های غیررسمی که جزئی از بدنه شهر هستند یکی از اهداف اساسی جهت افزایش رفاه عمومی و آرامش شهروندان است. نتایج توجه به این موضوع می‌تواند سبب تحولات اساسی در شهرها شود، از این‌رو طراحی فضاهای عمومی مناسب و ارتقاء شرایط کالبدی این بافت‌ها می‌تواند زمینه‌ای برای ارتقاء تعاملات اجتماعی و کاهش معضلات در این محلات شود. این پژوهش در پی یافتن پاسخ به این سؤالات است که چگونه بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری می‌تواند تأثیر مثبت بر سکونتگاه‌های غیررسمی داشته باشد؟ و در بین عوامل بعد اجتماعی کدام عامل بیشترین تأثیر را بر سکونتگاه‌های غیررسمی دارا می‌باشد؟ به نظر می‌رسد که امنیت بیشترین تأثیر را بر روی اجتماع‌پذیری نسبت به سایر ابعاد در سکونتگاه‌های غیررسمی دارد. اگر بتوان به این مناطق عوامل اجتماعی و کالبدی اضافه کرد و درصدد رفع نیازهای آنان برآمد، تحولات بسیار مفیدی در آنان اتفاق می‌افتد. اگر نقش عوامل اجتماعی نظیر ایجاد امنیت برای حضور بیشتر افراد، افزایش تعاملات اجتماعی سالم و طراحی فضاهایی برای گذراندن اوقات فراغت در این مناطق، به دلیل ساختار کالبدی و کارکرد اجتماعی‌شان، مهم‌ترین وسیله در جهت تقویت جامعه مدنی به‌عنوان عرصه مشارکت تمامی گروه‌ها اعم از زنان و مردان هستند (رضازاده و محمدی، ۱۳۸۸).

محدوده و قلمرو پژوهش

در این پژوهش کوی خضر در شهر همدان مورد کنکاش قرار گرفت. کوی خضر در بخش شرقی شهر همدان واقع شده است. این کوی فاقد هسته روستایی و اساس شکل‌گیری آن نیاز اقشار مهاجر و کارگران ساده شهری بوده است. از جنوب به محور همدان - ملایر، از شرق به کمربندی شرقی، از شمال به شهرک شهید مدنی و از غرب نیز به کانال سرپوشیده موجود که بخش ارتقاء یافته را از محدوده مورد مطالعه کوی خضر جدا می‌سازد.

جدول ۱- موقعیت قرارگیری سایت در شهر همدان

محل استقرار کوی خضر در شهر همدان	نقشه هوایی شهر همدان، موقعیت پژوهش	طرح تفصیلی شهر همدان، موقعیت پژوهش

مبانی نظری پژوهش

حیات جمعی فرصتی جهت رها شدن از تنش‌های روزمره، گذراندن اوقات فراغت، تعاملات اجتماعی و گردهمایی افراد و گروه‌های مختلف و بستری برای حضور آزادی بیان و ابراز آن‌ها در فضا است. حیات جمعی در فضاهای باز عمومی درگرو ترویج تعاملات اجتماعی، جذب افراد و گروه‌های مختلف (Whyte, 1980)، امنیت اجتماعی و در نتیجه ترغیب به افزایش تحمل گروه‌های مختلف در فضا، جامعه‌پذیری بیشتر و ایجاد فضایی فعال و سرزنده است. در این پژوهش به تشریح مفاهیمی همچون اجتماع‌پذیری و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر آن، سکونتگاه‌های غیررسمی و بررسی معضلات آن می‌پردازد و پس از تبیین معیارها و شاخص‌های اجتماع‌پذیری به بررسی نمونه موردی پرداخته خواهد شد. سپس نظریات و رویکردهای پیرامون هر کدام از آن‌ها و تجارب موجود در داخل و خارج از کشور مطرح و در یک جمع‌بندی معیارهای انتخاب‌شده برای استفاده در این پژوهش معرفی و تبیین می‌شود.

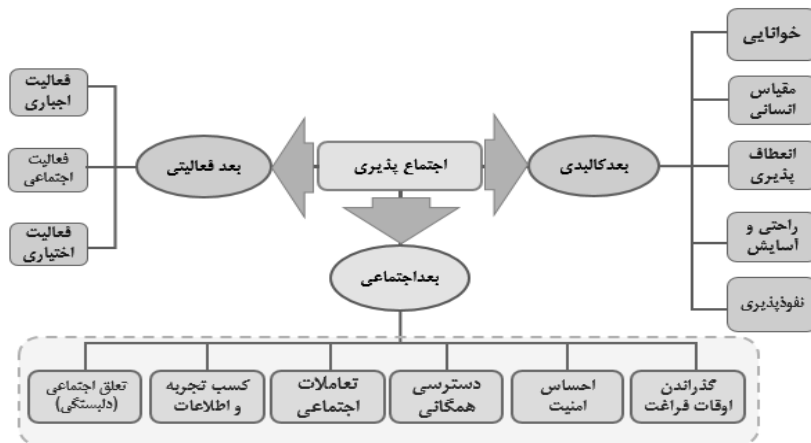
پیشینه پژوهش

اجتماع‌پذیری: به لحاظ لغت‌شناسی واژه "Community" به معنای اجتماع از ریشه لاتین "Communis" (مشارکت عامه) گرفته شده است. در زبان فارسی اصطلاح اجتماع از زبان عربی اخذ شده و به معانی جماعت، انبوهی، اشتراک، وفاق عمومی و شباهت زیستی گروهی از جانوران یا گیاهان یک منطقه جغرافیایی با شرایط مساوی به کار رفته است (آراسته خو، ۱۳۷۰: ۷۲). از منظر جامعه‌شناسی، اجتماع به گروهی از افراد اطلاق می‌شود که دارای پیوندهای قوی و بادوامی‌اند و نیز گاهی اوقات مکان جغرافیایی مشترکی دارند. همچنین اعضای آن در فعالیتهای اجتماعی مشارکت منظمی دارند (شارع پور و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۱). به‌طور کلی درباره خلق یک فضا که بتوان پذیرای افراد و گروه‌های مختلف باشد، دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد از جمله می‌توان به دیدگاه‌های جین جیکوبز^۱، یان گل^۲ و داندل اپلیارد اشاره کرد. البته در مجموع دیدگاه‌های فوق در یک نظر اجمالی عواملی چون اختلاط کاربری، سرزندگی، زیبایی بصری و نگهداری و مراقبت از فضا را به‌طور خاص و عوامل دیگری چون راحتی کالبدی، نشستن و توقف کردن، دسترسی مناسب، امنیت، خوانایی، تنوع و همگانی بودن فضا را از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر حضور پذیری و تعاملات اجتماعی دانسته‌اند (Gehl, 2010). به‌طور خلاصه در جدول زیر برخی از دیدگاه‌های صاحب‌نظران درباره اجتماع‌پذیری را بررسی می‌کنیم.

صاحب‌نظران	عوامل مؤثر بر اجتماع‌پذیری	منبع
ویلیام وایت، ۱۹۸۰	حضور زنان، حضور زوجها و گروه‌های اجتماعی، حضور سالمندان و توقف آن‌ها، فعالیت دست‌فروشان، وجود انتخاب‌های مختلف برای افراد، تعریف مناسب فضا، امکان پیاده‌روی، نشستن و خوردن، وقوع ملاقات در فضا، اختلاط کاربری و فعالیت، وجود امکانات و تمهیدات، تراکم استفاده، تراکم استفاده و فضای قابل نشستن	Social life of small urban space. Conservation Foundation
یان گل، ۱۹۸۷	دعوت‌کنندگی فضا، وقوع فعالیتهای جمعی مشارکتی و گروهی در فضا و فعالیتهای غیر مشارکتی	Life Between Buildings: Using Public Space, Translated by Jo Koch, Van Nostrand Reinhold, New York.
نسر، ۱۹۹۸	به ویژگی‌هایی در محیط که بر تأثیر احساسی-جمعی کاربران در محیط زندگی‌شان دلالت دارد اشاره می‌کند.	The Evaluative Image of the City. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
کرمونا، ۲۰۰۳	وجود ارتباط میان مردم و فضا، وجود قلمرو عمومی و زندگی عمومی، وجود ایمنی و امنیت، دسترسی آسان و همه‌جانبه برای همه	Public space urban spase: The Dimensions of Urban Design, Architectural Press, London.
دانشپور و چرخچیان، ۱۳۸۶	پذیرا بودن فضا برای افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی، تأمین آسایش روانی و فیزیکی، لذت بردن افراد و گروه‌های اجتماعی از حضور در فضا و حضور اجتماعی فعال و مداوم در فضا	فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی، نشریه باغ نظر، شماره ۷، ص ۲۸-۱۹.
شجاعی، ۱۳۹۴	ابعاد کالبدی: دسترسی، راحتی، حفاظت، تسهیلات، حرکت، چارچوب فیزیکی، انعطاف‌پذیری؛ ابعاد اجتماعی: تعاملات اجتماعی، دسترسی، حس راحتی، حفاظت، حضور مردم؛ ابعاد فعالیتی: فعالیت بیرونی، فعالیت.	تحلیل عوامل مؤثر بر ایجاد و ارتقاء اجتماع‌پذیری در فضاهای عمومی شهر تهران (نمونه موردی: فضاهای عمومی دو محله و یک ناحیه در منطقه ۷ تهران)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه هنر تهران.

جدول ۲- عوامل مؤثر بر اجتماع‌پذیری فضا از دیدگاه صاحب‌نظران

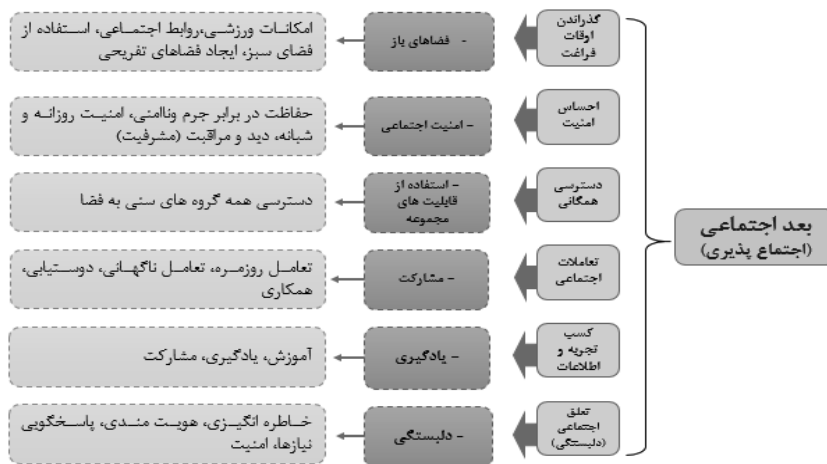
مسئله اجتماع‌پذیری در محیط‌های عمومی معماری که روابط بین استفاده‌کنندگان آن غیر کارکردی‌تر یا به تعبیری آن‌تروپوفیلیک^۳ (انسانی) است مانند ابنیه فرهنگی، آموزشی، درمانی و... شایع‌تر است؛ ولی در این بین نباید از سکونتگاه‌های شکل گرفته در حاشیه شهرها و گاه در داخل شهرها با سطح زندگی پایین‌تر از استانداردهای موجود غافل بود، در این سکونتگاه‌ها، به علت سکونت قشر آسیب‌پذیر جامعه، محیط‌های شکل‌گیری تعامل جمعی اهمیت بسیاری دارد. از جمله نیازهای اساسی این قشر، پاسخ به نیازهای فردی و فرا فردی خود از طریق تعامل صورت گرفته در این فضاها است، تعاملاتی که می‌تواند نقش فراوانی در شکل‌گیری روحیه شهروندی در بین این افراد داشته و بستر آگاهی‌دهنده‌ای باشد که از گرفتار شدن این افراد به دام آسیب‌های اجتماعی جلوگیری به عمل می‌آورد (فرگاس، ۱۳۷۹). در یکی از معروف‌ترین مدل‌های موجود در زمینه نیازهای انسان یعنی هرم مازلو، آبراهام مازلو نیاز به مسکن و کالبد زندگی را از جمله نیازهای زیستی و نیاز به تعاملات و رابطه‌های اجتماعی را از جمله نیازهای اجتماعی دانسته است. در این هرم نیازهای فیزیولوژیکی و اجتماعی دو رکن اصلی هستند اما در پژوهش‌هایی که تاکنون صورت گرفته کمتر به این دو مقوله در کنار هم توجه شده است، از این رو، این پژوهش بحث محوری خود را بر پایه شکل‌گیری اجتماع‌پذیری دریکی از نابسامان‌ترین بخش‌های مسکن و کالبد زندگی یعنی سکونتگاه‌های غیررسمی قرار داده است. عوامل مرتبط بر اجتماع‌پذیری که بر حیات جمعی تأثیرگذار است به‌طور کلی به سه دسته تقسیم‌بندی می‌شوند: (۱) بعد کالبدی؛ (۲) بعد فعالیتی؛ (۳) بعد اجتماعی.

تصویر ۱- مؤلفه‌های تأثیرگذار بر اجتماع‌پذیری

بعد اجتماعی پذیری

در بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری می‌توان به مؤلفه‌های زیر اشاره نمود: تعاملات اجتماعی (امکان تعاملات اجتماعی تصادفی و تعاملات اجتماعی سازمان‌یافته)، دسترسی همه گروه‌های سنی و جنسی (دسترسی همگانی)، آسایش روانی، امنیت و حضور افراد (وجود افراد گروه‌ها و رده‌های سنی و جنسی)، کسب تجربه و اطلاعات و تعلق اجتماعی.

تصویر ۲- مؤلفه‌های تأثیرگذار بر بعد اجتماع‌پذیری

سکونتگاه‌های غیررسمی: سکونتگاه غیررسمی به پدیده‌ای اطلاق می‌شود که در محلات فقیرنشین اطراف شهرهای بزرگ به وجود می‌آید و ساکنین این مناطق به علل گوناگون اقتصادی و اجتماعی نتوانسته‌اند وارد شهر شوند و از امکانات شهری استفاده کنند و همین‌طور نسبت به زمین اسکان‌یافته خود هیچ حق قانونی ندارند؛ چراکه دولت آن مناطق را به رسمیت نمی‌شناسد (سهرابیان، ۱۳۹۳). حاشیه‌نشینان کسانی هستند که در محدوده اقتصادی شهر زندگی می‌کنند، ولی جذب نظام اقتصادی و اجتماعی آن نشده‌اند (زاهد زاهدانی، ۱۳۶۹، ۲). اثرگذاری این محلات بر زندگی شهری، روزبه‌روز بیشتر شده است و بی‌توجهی به آن‌ها بستری برای بحران‌های آتی خواهد بود (نقدی، ۱۳۸۴). گسترش فیزیکی نابسامان و بی‌رویه شهرها یکی از مشکلات شهر و شهرنشینی جهان سوم در دوران معاصر است؛ به طوری که طی فرآیندی مداوم محدوده‌های فیزیکی و فضاهای کالبدی شهر در جهات عمودی و افقی به لحاظ کمی و کیفی رشد می‌یابد و اگر این روند سریع و بی‌برنامه باشد به ترکیبی نامتناسب از فضاهای شهری مشکل‌زا خواهد انجامید. جریان توسعه شهری در ایران طی سی سال گذشته باعث گردید که جمعیت شهرنشین بالغ‌بر دو برابر گردد و عملاً سرعت آن از ظرفیت و توانایی دولت و شهرداری‌ها در فراهم نمودن زیرساخت‌ها، ارائه خدمات و ایجاد اشتغال شهری به شدت پیشی گیرد (ابراهیم‌زاده و دیگران، ۱۳۸۳).

جدول ۳- عوامل سکونتگاه‌های غیررسمی از دیدگاه صاحب‌نظران

صاحب‌نظران	حاشیه‌نشینی	منبع
مانوئل کاستل، ۱۹۷۷	کمبود تسهیلات زیر بنایی، اجتماعی و فیزیکی سکونتگاه‌های نامتعارف دور بودن از روند متعارف شهرنشینی و استانداردهای.	The Urban Question: A Marxist Approach; Cambridge; MIT Press.
جان ابوت، ۲۰۰۰	ناهماهنگی‌های فرهنگی، تفاوت در شیوه زندگی حاشیه‌نشینان شهرنشین، پایین بودن سطح سواد، تغییر ماهیت حرفه و زندگی حاشیه‌نشینان در شهر	Upgrading informal settlements for integration the formal city, Denmark, June 15-18.
ماگار، ۲۰۰۳	سوءاستفاده‌های جنسی و فیزیکی از زنان، مسائل زنان حاشیه‌نشین و خشونت علیه آنان.	Empowerment approaches to fender-based violence: womens coirts in Dehli slums. Forum, Volume, page 509- 523.
هاینت، ۲۰۰۳	زنان و کودکان در حاشیه‌ها بزرگ‌ترین قربانی هستند، زنان از آموزش و پایگاه اجتماعی پایین‌تر، ساعات کاری طولانی‌تر و تحرک کمتری نسبت به مردان برخوردارند، مشارکت زنان، خوداشتغالی زنان در حاشیه‌ها.	The Challenges od Slums: global report on human settlements, United Nations Human Settlements Programme. First published in the UK and USA in 2003 by Earth scan Publications Ltd.
الدینگ و نورث، ۲۰۰۷	مهاجرت از روستا، تعارض و ناهماهنگی فرهنگی.	Marginalization of Immigrant Youth and Risk Factor in Their Everyday Lives: The European Experiense, Jornal of Child and Youth Car Forum, Vol 27,pp 153-169.
پیران، ۱۳۶۶	تدوین استراتژی بلندمدت توسعه برون‌زای کشور و تغییر بنیادی ساختار اقتصاد جامعه، خاصه گرایش به تولید و حذف واسطه‌گری و پادویی شهری و اصلاح الگوی مصرف جامعه.	شهرنشینی شتابان و ناهمگون، آلودگی‌نشینی در تهران، مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۴.
عطائیان و دیگران، ۱۳۷۰	محدودیت و تنگناهای موجود در روستا موجب مهاجرت روستاییان، به وجود آمدن پدیده حاشیه‌نشینی، دستیابی به درآمد بیشتر موجب مهاجرت و حاشیه‌نشینی، عدم تطابق فرهنگ شهرنشینان با مهاجرین روستایی، عدم اجرای طرح‌های توسعه شهری و کمبود مسکن ارزان‌قیمت.	بررسی حاشیه‌نشینی در شهر زنجان، روابط عمومی سازمان برنامه‌وبودجه استان زنجان.

مشارکت اجتماعی پایین بین ساکنان محله، عدم فعالیت دسته جمعی و گروهی، ناهنجاری‌ها از جمله پدیده قاچاق مواد مخدر، خشونت‌های جنسی و غیره، بیکاری و فقر فرهنگی آموزشی منطقه.	ربانی و افشاری کهن، ۱۳۸۱
دیدگاه‌هایی درباره اصلاح ساختارهای ناسازگار ناشی از حاشیه‌نشینی‌های شهری (با نگرشی به تجارب کشورهای جنوب شرق آسیا)، مجموعه مقالات حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی تهران.	کلهرنیا، ۱۳۸۲
مسائل اقتصادی: شامل مسکن، شغل، درآمد، بیکاری و دیگر مسائل مربوط ۲- مسائل فرهنگی - اجتماعی: مشتمل بر؛ انحرافات اجتماعی، عدم مشارکت و نداشتن روحیه شهروندی، متغیرهای فرهنگی، وندالیسم، فقر و... ۳- مسائل کالبدی. مشکلات زنان و دختران حاشیه‌نشین، آسیب‌های اجتماعی خاص زنان، رفتارهای باروری زنان، رضایت و آرزوهای زنان حاشیه‌نشین.	نقدی، ۱۳۸۴

یافته‌های تحقیق

در این قسمت اطلاعاتی که از اجرای پرسشنامه به دست آمد، جمع‌آوری و کدگذاری و وارد رایانه شد و با استفاده از نرم‌افزار SPSS در نسخه ۲۰ در دو بخش آمار توصیفی و استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. ابتدا در قالب آمار توصیفی فراوانی و درصد متغیرها ارائه خواهد شد و در ادامه با استفاده از آمار استنباطی و آزمون‌هایی مانند مقایسه میانگین متناسب با سطح سنجش متغیرها و اهداف پرسش‌های تحقیق بکار گرفته می‌شوند، تجزیه و تحلیل و پس‌از آن فرضیه موردبررسی قرار گرفته است.

جدول ۴- توزیع پاسخگویان برحسب سن و مدت سکونت

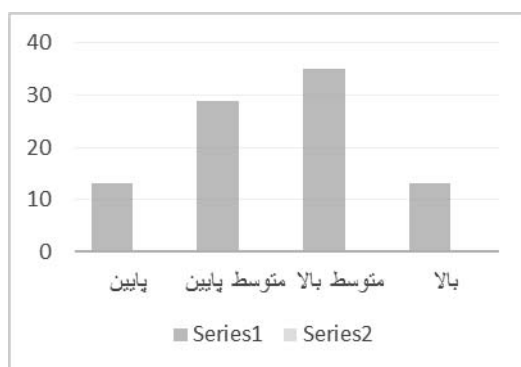
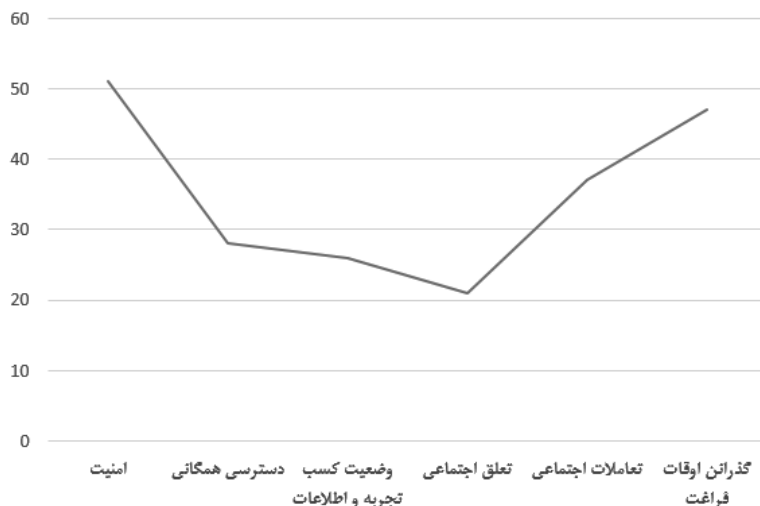
درصد معتبر	درصد نسبی	فراوانی	
۱۳/۰	۱۳/۰	۱۳	۱۵-۲۴
۱۷/۰	۱۷/۰	۲۷	۲۵-۳۴
۱۹/۰	۱۹/۰	۱۹	۳۵-۴۴
۱۷/۰	۱۷/۰	۱۷	۴۵-۵۴
۱۷/۰	۱۷/۰	۱۷	۵۵-۶۴
۷/۰	۷/۰	۷	۶۵+
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰	جمع
۱۱/۰	۱۱/۰	۱۱	۲-۱۰
۴۰/۰	۴۰/۰	۴۰	۱۱-۲۲
۲۶/۰	۲۶/۰	۲۶	۲۳-۳۳
۱۷/۰	۱۷/۰	۱۷	۳۴-۴۴
۵/۰	۵/۰	۵	۴۵-۵۵
-	-	-	۵۶-۶۶
۱/۰	۱/۰	۱	۶۷-۷۷
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰	جمع

همان‌طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، بیشترین درصد مربوط به سن پاسخگویان در گروه سنی ۳۵ تا ۴۴ سال قرار دارد که در کل ۱۹/۰ درصد جمعیت نمونه را تشکیل می‌دهند و کمترین درصد مربوط به گروه سنی بالای ۶۵ سال است که تنها ۷/۰ درصد از کل جمعیت نمونه را تشکیل می‌دهند و ۴۰/۰ درصد پاسخگویان سابقه سکونت ۱۱-۲۲ سال، ۲۶/۰ درصد پاسخگویان سابقه سکونت ۳۳-۲۳ سال، ۱۷، درصد سابقه سکونت ۴۴-۳۴ سال در محل دارند.

جدول ۵- تحلیل وضعیت عوامل بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری

درصد معتبر	درصد نسبی	فراوانی		
۱۲/۰	۱۲/۰	۱۲	پایین	امینت
۱۶/۰	۱۶/۰	۱۶	متوسط پایین	
۵۱/۰	۵۱/۰	۵۱	متوسط بالا	
۲۱/۰	۲۱/۰	۲۱	بالا	
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰	جمع	
۲۲/۰	۲۲/۰	۲۲	پایین	دسترسی همگانی
۳۶/۰	۳۶/۰	۳۶	متوسط پایین	
۲۸/۰	۲۸/۰	۲۸	متوسط بالا	
۱۴/۰	۱۴/۰	۱۴	بالا	
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰	جمع	
۱۵/۰	۱۵/۰	۱۵	پایین	اطلاعات کسب تجربه و
۳۳/۰	۳۳/۰	۳۳	متوسط پایین	
۲۶/۰	۲۶/۰	۲۶	متوسط بالا	
۲۶/۰	۲۶/۰	۲۶	بالا	
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰	جمع	
۱۵/۰	۱۵/۰	۱۵	پایین	تعلق اجتماعی
۵۵/۰	۵۵/۰	۵۵	متوسط پایین	
۲۱/۰	۲۱/۰	۲۱	متوسط بالا	
۹/۰	۹/۰	۹	بالا	
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰	جمع	
۱۶/۰	۱۶/۰	۱۶	پایین	تعاملات اجتماعی
۲۹/۰	۲۹/۰	۲۹	متوسط پایین	
۳۷/۰	۳۷/۰	۳۷	متوسط بالا	
۱۸/۰	۱۸/۰	۱۸	بالا	
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰	جمع	
۱۵/۲	۱۵/۰	۱۵	پایین	گذران اوقات فراغت
۳۷/۴	۳۷/۰	۳۷	متوسط پایین	
۴۷/۵	۴۷/۰	۴۷	متوسط بالا	
۱۰۰/۰	۹۹/۰	۹۹	جمع	
	۱/۰	۱	بی‌پاسخ	
	۱۰۰/۰	۱۰۰	جمع	

طبق نتایج نمودار زیر ۱۳/۰ به طور پایین، ۲۹/۰ به طور متوسط پایین، ۴۵/۰ به طور متوسط بالا و ۱۳/۰ نیز به طور بالا بر لزوم توجه به بعد اجتماعی تأکید داشته‌اند. لازم به توضیح است که امنیت، دسترسی همگانی، کسب تجربه و اطلاعات، تعلق اجتماعی، تعاملات اجتماعی و گذران اوقات فراغت بخش‌های تشکیل‌دهنده بعد اجتماعی می‌باشند.

تصویر ۳- فراوانی و درصد بعد اجتماعی

با استفاده از آمار استنباطی و آزمون‌های مختلف مانند تحلیل واریانس چند متغیره و تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) به بررسی فرضیه و اهداف تحقیق پرداخته شده است.

فرضیه: امنیت بیشترین تأثیر را بر روی اجتماع‌پذیری نسبت به سایر ابعاد در سکونتگاه‌های غیررسمی دارد.

جدول ۶- مقایسه میانگین بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری بین گروه‌های مختلف سنی

سن	تعداد	میانگین	انحراف معیار	اشتباه معیار	حداقل	حداکثر
۱۵-۲۴	۱۳	۶۲/۴۶۱	۵/۲۵۳	۱/۴۵۷	۵۲	۷۰
۲۵-۳۴	۲۷	۶۲/۷۰۳	۴/۶۷۲	۰/۸۹۹	۵۱	۷۱
۳۵-۴۴	۱۹	۶۱/۸۹۴	۵/۵۴۶	۱/۲۷۲	۵۲	۷۲
۴۵-۵۴	۱۷	۶۱/۵۲۹	۵/۸۸۵	۱/۴۲۷	۴۶	۷۰
۵۵-۶۴	۱۷	۶۵/۸۲۳	۶/۴۹۲	۱/۵۷۴	۴۷	۷۷
+۶۵	۷	۶۱/۴۲۸	۸/۶۵۷	۳/۲۷۲	۴۶	۷۰
جمع	۱۰۰	۶۲/۷۶۰	۵/۸۱۲	۰/۵۸۱	۴۶	۷۷

جدول ۷- مقایسه میانگین بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری بین گروه‌های مختلف سابقه سکونت

سابقه سکونت	تعداد	میانگین	انحراف معیار	اشتباه معیار	حداقل	حداکثر
۲-۱۰	۱۱	۶۰/۲۷۲	۶/۰۶۷	۱/۸۲۹	۵۲	۷۰
۱۱-۲۲	۴۰	۶۳/۹۵۰	۳/۸۶۹	۰/۶۱۱	۵۲	۷۲
۲۳-۳۳	۲۶	۶۱/۷۳۰	۷/۱۹۱	۱/۴۱۰	۴۶	۷۷
۳۴-۴۴	۱۷	۶۳/۶۴۷	۵/۸۸۳	۱/۴۲۷	۵۲	۷۴
۴۵-۵۵	۵	۶۴/۴۰۰	۴/۶۱۵	۲/۰۶۳	۵۹	۷۰
۶۷-۷۷	۱	۴۶/۰۰۰	-	-	۴۶	۴۶
جمع	۱۰۰	۶۲/۷۶۰	۵/۸۱۲	۰/۵۸۱	۴۶	۷۷

جدول ۸- نتایج تحلیل واریانس بین بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری و گروه‌های مختلف سابقه سکونت

سابقه سکونت	مجموع مجزورات	درجه آزادی	مجذور میانگین	مقدار F	سطح معناداری
برون‌گروهی	۴۵۹/۹۶۰	۵	۹۱/۹۹۲	۲/۹۹۸	۰/۰۱۵
درون‌گروهی	۲۸۸۴/۲۸۰	۹۴	۳۰/۶۸۴		
جمع	۳۳۴۴/۲۴۰	۹۹	-		
درون‌گروهی	۵۰۵۶/۹۴۰	۹۴	۵۳/۷۹۷		

نتیجه‌گیری

حیات جمعی فرصتی است جهت رها شدن از تنش‌های روزمره، گذراندن اوقات فراغت، تعامل اجتماعی سالم، گردهمایی افراد و گروه‌های مختلف و بستری برای حضور افراد در فضاست. در مناطق خودرو، حیات جمعی در حداقل میزان خود است؛ زیرا سکونتگاه‌های غیررسمی امری است که عموماً در حاشیه و بدنه شهرهای بزرگ اتفاق می‌افتد. به این دلیل است که افراد و خانواده‌ها از شهرها و روستاهای خود با دلایلی مانند نبود شغل خارج می‌شوند و به شهرها نقل مکان می‌کنند و چون هزینه استفاده از امکانات شهری و زندگی در متن شهر را ندارند، به ایجاد زندگی در حاشیه شهرها که بدون نظارت مقامات مربوط است. برای بررسی میزان تأثیر بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری در منطقه مذکور به نتایج زیر دست‌یافته شد.

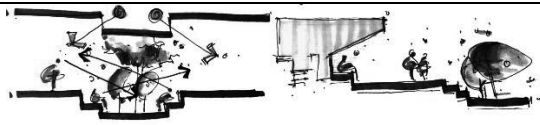
طبق نظرسنجی از افراد ساکن در کوی خضر در رابطه با بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری چنان مشاهده می‌شود که بیشترین میانگین مربوط به امنیت و سپس گذراندن اوقات فراغت قرار دارد. تعلق اجتماعی، کم‌ترین میانگین را به خود اختصاص داده است و این نتیجه نشان‌دهنده تأثیر بیشتر امنیت نسبت به سایر عوامل بعد اجتماعی است که شامل مؤلفه‌های تعاملات اجتماعی، احساس امنیت، دسترسی همگانی، کسب تجربه و اطلاعات، گذراندن اوقات فراغت و تعلق اجتماعی مربوط می‌شود. می‌توان این‌گونه ادعان داشت که در این مناطق، این عوامل و وجود آن می‌تواند بیشترین تأثیر و بهبود عملکرد این مناطق را داشته باشد و سبب تحولات اساسی در شهرها شود و مطالعه و پژوهش‌های این حوزه را با کیفیات بیشتر یاری‌رسان باشد. در جدول زیر به ارائه راهکارهای طراحی برای فضایی اجتماع‌پذیر در سکونتگاه‌های غیررسمی معرفی شده است.

ارائه راهکارها و پیشنهادهای

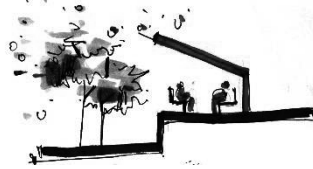
جدول ۹- ارائه راهکارها و پیشنهادهای

ابعاد	مؤلفه	راهکارهای طراحی	فضای متناسب با راهکار
		- مشرفیت: محصور بودن ساختمان طوری که دید به داخل را محدود کند.	طراحی فضاها طوری که دید را محدود کند بیشتر فضاهای باز (طراحی در ترازهای ارتفاعی مختلف).
امنیت	- تأمین امنیت موردنیاز برای حضور کودکان	طراحی فضایی برای نگهداری و کنترل ورود و خروج، قرارگیری فضاهای مخصوص کودکان در بین فضاهای دیگر.	
		- تأمین امنیت (جانی و اجتماعی) موردنیاز جهت حضور مستمر افراد اعم از زنان و کودکان در این مناطق	طراحی مرکز طوری که در شب هم امنیت لازم را فراهم آورد.
دسترسی همگانی	استفاده زنان از مرکز همراه با فرزندان	طراحی فضاهایی که فقط مختص زنان باشد و در کنار آن فضاهایی که برای فرزندان آنها طراحی شده باشد.	
کسب تجربه اطلاعات	تمایل بانوان به برگزاری کلاس‌های آموزشی در این مرکز اعم از (خیاطی، آشپزی، آموزش خانواده و ...)	در نظر گرفتن قسمتی از مجموعه برای برگزاری کلاس‌های مختلف.	
تعلق اجتماعی	دل‌بستگی به محل سکونت دل‌بستگی به فرهنگ (ایران) ایجاد عناصر خاطره‌انگیزی و با هویت جهت افزایش تعلق اجتماعی	ارتقاء عناصر خاطره‌انگیز و با هویت در مرکز که موجب افزایش حس تعلق در افراد می‌شود. (قاب کردن امامزاده خضر از داخل مجموعه)	
تعاملات اجتماعی	تمایل داشتن به برقراری ارتباط	ایجاد فضاهایی که امکان تعامل و تبادل اطلاعات را فراهم سازد.	
		جابه‌جایی تعاملات اجتماعی زنان از جلو منازل به داخل فضاهای باز طراحی شده	ایجاد مرکزیت و جمع کردن افراد در یک قسمت که کمک به افزایش تعاملات چهره به چهره افراد می‌شود.

نقدی

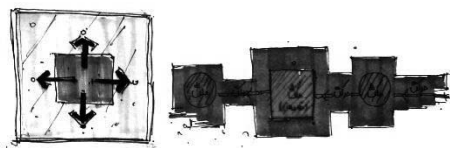

ایجاد فضاهای دنج و خصوصی و فضاهای گروهی و مشارکتی

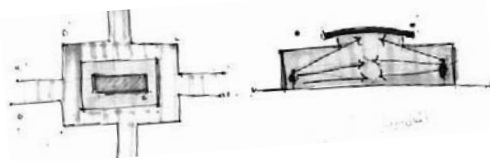
طراحی فضاهای باز درگذرها
(افزایش عرض گذرها) به سبب
افزایش اجتماع پذیری و تعاملات
اجتماعی و طراحی جداره و کف-
سازی آنها

طراحی فضاهایی برای مکث و توقف افراد و ایجاد فرصت‌های نشستن.

اختصاص فضاهای انتهایی گذرها
به فضای تجمعی

ایجاد فضاهای کانونی برای گذراندن اوقات فراغت مانند حیاط، حوض و آب‌نما و ...

ایجاد فضاهای متمرکز یا فضاهای
سبز (تفریحی)
گذراندن
اوقات
فراغت
تأکید بر طراحی فضاهای باز جهت
گذراندن اوقات فراغت

فهرست مراجع

- آراسته خو، م. (۱۳۷۰). نقد و نگرش بر فرهنگ اصطلاحات علمی- اجتماعی. تهران: گستره. چاپ دوم.
- ابراهیم‌زاده، ع.، بریمانی، ف.، و نصیری، ی. (۱۳۸۳). حاشیه‌نشینی؛ ناهنجاری‌های شهری و راهکارهای تعدیل آن مورد شناسی؛ کریم‌آباد زاهدان. مجله جغرافیا و توسعه.
- دانشپور، س. ع.، و چرخچیان، م. (۱۳۸۶). فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی. نشریه باغ نظر، ۷، ۲۸-۱۹.
- رضازاده، ر.، و محمدی، م. (۱۳۸۸). بررسی عوامل محدودکننده حضور زنان در فضای شهری. نشریه هنرهای زیبا، ۳۸.
- زاهد زاهدانی، س. (۱۳۶۹). حاشیه‌نشینی. چاپ اول. شیراز: دانشگاه شیراز.
- سهرابیان، س. م. (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر حاشیه‌نشینی در شهر خرم‌آباد. فصلنامه علمی تخصصی دانش انتظامی لرستان، ۴.
- شارع پور، م.، رازقی، ن.، و غلامزاده، خ. (۱۳۸۹). بررسی رابطه انواع اعتماد اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه مازندران. مجله مطالعات اجتماعی ایران، ۴.
- شجاعی، د. (۱۳۹۴). تحلیل عوامل مؤثر بر ایجاد و ارتقاء اجتماع‌پذیری در فضاهای عمومی شهر تهران (نمونه موردی: فضاهای عمومی دو محله و یک ناحیه در منطقه ۷ تهران). پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه هنر تهران.
- فرگاس، ج. (۱۳۷۹). روانشناسی تعامل اجتماعی: رفتار میان فردی. ترجمه: مهرداد فیروز بخت و خشایار بیگی. تهران: انتشارات مه‌د.
- منتظری شاد، پ.، گودرزی سروش، م. م.، و نقدی، ا. (۱۳۹۵). رویکردی تحلیلی به سکونتگاه‌های خودرو در جهت افزایش تعاملات اجتماعی (نمونه موردی: منطقه خضر). کنگره بین‌المللی عمران، معماری و شهرسازی معاصر جهان، دب.
- نقدی، ا. (۱۳۸۴). بررسی وضعیت حاشیه‌نشینی و مسائل آن در شهر همدان. استانداری همدان.

- Gehl, J. (2010). Cities for People. Washington, Covelo, London: Island Press.
- Whyte, W. (1980). Social life of small urban space. Conservation Foundation.

پی نوشت ها

-
- 1 - Jane Jacobs
 - 2 - Jan Gehl
 - 3 - Anthropofilic